

סמיכות בית האבל לבית המשתה

שמעון עודד כהן

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. הסמיכות במקורות
 - 1. במשנה
 - 2. באגדות הש"ס
 - 3. במדרש
 - 4. בהלכה
- ג. הצד השווה
 - 1. ההבט הפסיכולוגי
 - 2. הביטוי ההלכתי
- ד. הצד השונה
 - 1. שתי בחינות - היכולת וההגבלה
- ה. המסר שבסמיכות
 - 1. איזון הבחינות
 - 2. "טוב ללכת"
- ו. סיכום

א. הקדמה

"טוב ללכת אל בית אַבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו" (קהלת ז, ב).

במקורות שונים ביהדות מוצגים בית המשתה (הכוונה לאולם אירועים, בו מקיימים חתונות) לצד בית האַבל, הכלה בסמיכות למת והשמחה במקביל לעצב. במאמר זה ננסה לגעת בחלק ממקורות אלו ולמצוא, בעזרת ה', את המסר שרצו חז"ל להעביר לנו בהצגת עניינים אלו של חתונה ואבלות בסמיכות. כמו כן ננסה להבין גם את הסיבה אשר בגינה עדיפה ההליכה אל בית האַבל על פני ההליכה אל בית המשתה.

II. הסמיכות במקורות

את סמיכות ענייני החתונה והאבלות אפשר למצוא במקורות שונים. אנו נתייחס במאמר זה לסמיכות המוצגת במשנה, באגדות הש"ס, במדרש ובהלכה.

1. במשנה

המשנה במסכת שבת (פרק כג משנה ד) מביאה בהמשך לדברי המשנה הקודמת לה שני מקרים שלשם התירו חכמים להחשיך על התחום (כלומר ללכת עד קצה תחום השבת, כדי לחצות אותו מיד בצאת השבת), וזו לשון המשנה:
 "מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין".

יכלה המשנה להסתפק באמירה כללית כמו "מחשיכין על התחום לפקח על עסקי מצווה" או להביא כדוגמא מצוות אחרות. עצם העובדה שנקטה המשנה דווקא בדוגמאות אלו, ושנתה אותם יחד, אומרת דרשני.¹

2. באגדות הש"ס

במסכת ברכות (דף ו ע"ב) מונה הגמרא מספר מעשים או פעולות ומצרפת את החלקים העיקריים של כל אחד מהם, כהכנה כיצד לא להחטיא את המטרה בעת העיסוק בהם. כך מדריכה הגמרא:

"אגרא דשמעתא - סברא" (העיקר בלימוד הוא היגיעה בהבנת טעמי החומר הנלמד), "אגרא דתעניתא - צידקתא" (החלק העיקרי בתענית אינו הצום אלא התשובה והמעשים הטובים שמקיים המתענה²), "אגרא דבי טמיא - שתיקותא" (העיקר בניחום האבלים היא השתיקה והאזנה לדברי האבל, ההתעניינות בו והקלת אבלותו), "אגרא דבי הילולי - מילי" (המטרה המעשית העיקרית בהליכה לחתונה היא לשמח את החתן במילים, כפרוש רש"י במקום).

יש לתת את הדעת להקבלת הגמרא בין ניחום האבל לשימוח החתן:

1. עיין עוד במשי' במגילה (פ"ד מ"ג): "אין פורסין את שמע... ואין אומרים ברכת אבלים ותנחומי אבלים וברכת חתנים וכו' פחות מעשרה". ועוד במשי' בכלים (פכ"ג מ"ד).

2. ע"פ הגמרא בתענית (טז): "אחינו, לא שק ותענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים גורמים...".

בשני המאורעות משתמשת הגמרא בלשון "בית" - בית אבל ובית החתן, שהשמחה במעונו. ובשני המאורעות נוקטת הגמרא בלשון הפוכה - שתיקותא (שתיקה) ומילי (מילים).

סמיכות נוספת שיש בה משום הקבלה דומה ניתן למצוא במסכת סוכה (דף מט ע"ב) בזאת הלשון:

"והיינו דאמר ר' אלעזר, מאי דכתיב 'הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך' "וכו' (מיכה ו, ח).

ודורשת הגמרא על הפסוק:

"והצנע לכת עם אלקיך' - זו הוצאת המת והכנסת כלה לחופה (מפרש רש"י - שבשניהם נאמרה לשון לכת, "טוב ללכת לבית אבל מלכת אל בית משתה"), והלא דברים קל וחומר - ומה דברים שדרכם לעשות בפרהסיא (הכנסת כלה) אמרה תורה 'הצנע לכת', דברים שדרכם לעשותם בצנעא (הוצאת המת) על אחת כמה וכמה".

גם כאן נוקטת הגמרא בלשון הפוכה בתארה את המאורעות: **הוצאת המת** (ולא הלווית המת, למשל), ומנגד **הכנסת כלה**.

במסכת מועד קטן (דף כא ע"ב) מובא מעשה המבליט את שימוש חז"ל בהצגת הניגודים של בית האבל ובית המשתה בסמיכות, וכך נאמר שם:

"מעשה **ומתו** בניו של ר' עקיבא, נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול. בשעת פטירתן (בשעה שעמדו העם לצאת מלפני ר' עקיבא) עמד ר' עקיבא על ספסל גדול ואמר: 'אחינו בית ישראל שמעו! אפילו שני בנים **חתנים** (קבר), מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם...".

הרי לנו שימוש בולט בסמיכת ניגודי האבל והמשתה, במעשה פטירת בניו של ר' עקיבא, שאף אם היה עומד ר' עקיבא לפני הארוע המקוטב ביותר ביחס למה שארע לו בסופו של דבר - יוצא היה מנוחם מעצמת הכבוד שערכו לו ישראל.

3. במדרש

במדרש ויקרא רבה (פרשה כ סימן ג) מבאר ר' אבא בר כהנא את הפסוק "לשחוק אמרתי מהולל" (קהלת ב, ב) באופן מצמרר, לאמור:

"אם הדין דחוכא מְעָרַב - מה חדוּתא מהניא" (אם השחוק הזה מעורב בצער, מה תועלת יש בו?)."

ומביא ר' אבא מעשה להמחשת פירושו:

"מעשה באחד מגדולי כבול (שם מקום) שהיה משיא את בנו, וברביעי שלו (יום רביעי בשבוע שהיה יום חופתו של בנו) זימן אצלו אורחים. משאכלו ושתו והטיבו את ליבם אמר לבנו - עלה והביא לנו חבית אחד מן העליה. כיוון שעלה הכישו נחש ומת. המתין לו לירד ולא ירד, אמר אני עולה ורואה מה טיבו של בני. עלה ומצאו שהכישו נחש ומוטל בין החביות. המתין עד שגמרו סעודתן, אמר להם: רבותי! לא לברך את בני ברכת **חתנים** באתם, אלא ברכו עליו ברכת **אבלים**. לא להכניס את בני לחופה באתם, בואו והכניסוהו לקברו".

בעקבות פרשת נדב ואביהו וכפירוש על דברי הפסוק - "לשחוק אמרתי מהולל" מגיע המדרש למסקנה שאין לאדם לסמוך ולבטוח בשמחה, שהרי שמחת בית המשתה עלולה להפוך לתוגת בית האבל ר"ל, כפי שהוכח מהמעשה. משל נוסף השייך לענייננו ניתן למצוא במדרש שיר השירים רבה על הפסוק "כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות" (שיר השירים ב, ב), וזאת לשון המדרש:

"ר' יוחנן דציפורי פתר קְרָיָה (פירש את הפסוק הנ"ל) בגמילות חסדים. בנוהג שבעולם עשרה אנשים נכנסים **לבית האבל** ואין אחד מהם יכול לפתוח פיו לברך ברכת אבלים ובא אחד ופתח פיו וברך ברכת אבלים, למה הוא דומה - לשושנה בין החוחים. ועוד בנוהג שבעולם עשרה נכנסים **לבית המשתה** ואין אחד מהם יכול לפתוח פיו לברך ברכת חתנים ובא אחד ופתח פיו וברך ברכת חתנים למה הוא דומה ביניהם - כשושנה בין החוחים".³

4. בהלכה

אף בתחום ההלכה קיימת סמיכות בין ענייני השמחה והאבלות. הרמב"ם (פרק יא מהלכות אבל, הלכה ח) והשו"ע (יו"ד סימן שמב, ס"א) פסקו להלכה את דברי הגמרא בכתובות (דף ג ע"ב), לשון השו"ע:

"מי שהכין כל צרכי חופתו...ומת אביו של החתן וכו' מכניסין את המת לחדר ואת החתן והכלה לחופה, ובוועל בעילת מצווה ופורש וכו' ונוהג (החתן) שבעת ימי המשתה ואח"כ נוהג שבעת ימי אבלות".

3. ראה עוד בעניין סוף פי"ז מפרקי דר' אליעזר: "ראה שלמה שמידת גמילות חסדים גדולה לפני המקום וכשבנה בית המקדש, בנה שני שערים - אחד לחתנים ואחד לאבלים ולמנוודים" וכו', עיי"ש.

גמרא נוספת בעניין, שנפסקה להלכה ביד-החזקה (פרק יד מהלכות אבל, הלכה ח) ובשו"ע (יו"ד סימן שס) היא הגמרא בכתובות (דף יז ע"א) האומרת כי "מעבירין את המת מלפני הכלה", ובלשון פסיקת השו"ע:

"אם פגעו מת וכלה זה בזה מעבירין את המת מלפני הכלה, וכן אם אין בעיר כדי לזה ולזה (אין מספיק אנשים כדי לקיים במקביל את שני המאורעות) - מקדימין ומכניסין את הכלה לחופה ואח"כ קוברים המת. אבל אחר שנכנסה לחופה ויש לפניו לנחם אבל ולשמח חתן - תנחומי האבל קודם".

III. הצד השווה

1. ההבט הפסיכולוגי

שני פנים משותפים יש למאורעות בהם אנו עוסקים, לחתונה ולאבלות. פן אחד משותף הוא הזעזוע שמסב כל אחד מבין שני המאורעות למשתתפים בו. הן בחתונה והן להבדיל, במקרה של מוות, רחמנא ליצלן, יש משום יציאה חזקה מהשגרה היום-יומית, שניתן להפיק ממנה רשמים חדשים והסתכלות מחודשת על העולם, על החיים ועל מה שמעבר להם.

כדרכה, ירדה היהדות לסוף דעתו של אדם והכינה לו את הכלים המתאימים להתמודדות עם האוירה החדשה שנוצרה בעקבות כל אחד מהמקרים. הפן השני המשותף לשני המאורעות, בבחינת "הצד השני של המטבע", הוא התחום שתחמו והגדרו חז"ל למשתתפים בכל אחד משני המאורעות. כיון שבנקל ניתן לצאת מהפרופורציות של השמחה והאבלות - באה היהדות ותחמה באופן מוגדר וחד משמעי את המימדים הראויים לכל מאורע.

2. הביטוי ההלכתי

כלי ההתמודדות עם האוירה החדשה, ותיחום הפרופורציות באים לידי ביטוי בהלכות הסובבות את ענייני החתונה והאבלות, וטבעי אם כן שיש דמיון בין הלכותיהם:

1. הן ברכת החתנים והן תנחומי האבלים אינם נאמרים אלא במנן (רמב"ם, פרק ב מהלכות ברכות, הלכה י. פרק יג מהלכות אבל, הלכה א).
2. הן לחתונה והן לאבל הוקצו שבעה ימים לשם עיכול המתרחש (ובימים אלו נאסרה מלאכה לחתן ולאבל).
3. בשני המקרים יש לשלושים הימים מיום המאורע יחס דומה בהלכה:

בענייני חתונה - ימים אלו עדיין זמן שמחת חתן וכלה הם, לפיכך אם הגיע זמן תענית בימים אלו מותר לכלה לרחוץ פניה על אף התענית, ואף ביום הכיפורים (שו"ע או"ח סימן תריג ס"י).
 וכן אם ארע לכלה אָבל בתוך ימים אלו, אף על פי כן אין מונעים ממנה את תכשיטיה מלהתקשט בהם.
 בענייני אבלות - בימים אלו נמשכת האבלות, וחלק מדיני אבלות עדיין קיימים בהם, כמו: איסור תספורת, איסור גיהוץ, איסור נישואין וכו' (רמב"ם פרק ו מהלכות אבל הלכה א, ע"ש).

IV. הצד השונה

בעוד שבהבט הפסיכולוגי קיימים פנים משותפים לשני המאורעות, הרי שמעצם מהותם שונים מאורעות אלו בתכלית.
 המוות, האָבל - הינו נקודת סיום מסויימת בעולם הזה, הנתקות מאדם שאהבנו והמשך חיים חסרים ביחס למה שהכרנו עד למקרה המצער.
 לעומת זאת החתונה מהווה חיבור בין האוהבים, והתחלה חדשה של חיים שלמים יותר ביחס לחיים עד לחתונה⁴.
 הבדל זה מוביל אותנו להבדל הקיים בבחינה השונה של כל מאורע.

1. שתי בחינות - היכולת וההגבלה

החתונה הינה אחת ההתגלמיות של מימוש היכולת שניתנה לאדם מאת ה' ליצור, ליזום, לפתח ולהתפתח, לבנות ולעשות.
 בחתונה מתגלים כשרונות האדם שנברא "בצלם אלקים"⁵ כשולט, כאחראי על מעשיו וכמקיים את הצו האלקי "פרו ורבו ומילאו את הארץ וכבש" (בראשית א, כח), שכן המתחתן - כאדון לעצמו - קובע עם מי ומתי יתחתן, וכיצד יבנה את עתיד ביתו ואת אופי חינוך ילדיו.
 האָבל, לעומת זאת, חושף את הבחינה השניה אשר באדם. בזמן האָבל מתברר לאדם עד כמה הינו הבל שאין בו ממש, ימיו כצל עובר, היום הוא כאן ומחר בקבר. הוא מבין כי למעשה אין הוא שולט כי אם נשלט, אין הוא האחראי על מעשיו ועל

4. ראה שו"ע אה"ע, ס' א סע' א, בהגהת הרמ"א.

5. "דמיונו של האדם לאלקים מתבטא בשאיפתו וביכולתו של האדם להיות יוצר". הרב סולובייצ'יק בחיבורו "איש האמונה הבודד" עמ' 14 בהוצאת מוסד הרב קוק. ע"ע שם עמ' 14 - 16, 21 - 24.

עתותיו, אין לו מה להחזיק טובה לעצמו ולהתגאות ביצירותיו אשר נמוגות בסופו של דבר חיש קל.

בזמן האבל מתגלה כי יכולותיו של האדם אינן אין-סופיות אלא מוגבלות "כי לא לעולם חוסן", והשגיו של האדם - שיתכן והיו נראים לו לרגע קט נצחיים - עתידים אף הם להגיע לקיצם.

.v המסר שבסמיכות

1. איזון הבחינות

לאור כל האמור לעיל יתכן והמסר אשר רצו חז"ל להעביר לנו בסמיכותם השיטתית את בית האבל לבית המשתה הוא שבכל עת שיקלע בן-אנוש לאחד משני המאורעות הללו, יזכור תמיד את הצד שני.

בזמן שימוח החתן והכלה ידע לא להשתכר משמחה כי "לשחוק אמרתי מהולל" כאמור, ובעת ניחום האבל לא יכנס למרה שחורה.

ברובד היותר עמוק רוצים חז"ל להדריך אותנו לא למעט ולא להפריז באחת משתי הבחינות שניחנו בהן.

מחד גיסא צריך האדם לקיים את צווי הבורא לפרות ולרבות ולכבוש את הארץ - "לא תוהו בראה, לשבת יצרה". אל לו לאדם להתרכז בצד ההגבלה שעליו ולשבת בחיבוק ידיים. על האדם לממש את היכולת האלקית המאפשרת לו ליצור, לבנות ולהתפתח.

מאידך גיסא אסור שמימוש יכולת זו תביאהו לידי גאווה שתוביל אותו לחשוב כי הוא האחראי הבלעדי להשגיו.

2. "טוב ללכת"

את טעם הדרכת הפסוק איתנו פתחנו את המאמר - "טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו" (קהלת ז, ב) - אפשר להבין בשני אופנים:

אופן אחד - על פי הבנה זו עדיפות ההליכה אל בית האבל נובעת מהעובדה שבית האבל הינו "סוף כל האדם", כדברי הפסוק.

הבנה זו מבארת היטב בדברי מדרש קהלת רבה על אתר:

"מוטב ללכת למידה שיש לה פרעון (מוטב לאדם לגמול חסד באותה המידה שבה יפרעו גם לו), ממידה שאין לה פרעון (ממידה שאין מובטח לו שבה יפרעו גם לו באותה רמה של גמילות חסד, לפי שלא כל אחד זוכה

לחגוג משתאות של שמחה). מוטב ללכת במידה נוהגת בחיים ובמתים, ממידה שאינה נוהגת אלא בחיים. מוטב לילך במידה נוהגת בעשירים ובעניים, ממידה שאינה נוהגת אלא בעשירים. מוטב ללכת במידה שיש בה פיוס (ללב נשבר ונדכה), ממידה שאין בה פיוס".

ממדרש זה יוצא כי במצוות ניחום האבלים נמצאת רמת גמילות החסדים הגבוהה ביותר, ולכן יש עדיפות לקיום מצווה זו על פני קיום מצווה שרמת גמילות החסדים בה נמוכה יותר.

אופן שני - על פי הסבר זה סיבת עדיפות ההליכה אל בית האבל טמונה בתועלת המופקת מהאגירה השוררת בבית האבל, "והחי יתן אל לבו".

הבנה זו באה כנדבך נוסף על גבי האמור לעיל תחת הכותרת "איזון הבחינות". כשמשותף אדם בחתונה מפתח הוא את רגשי הכבוד וההדר שבו. בעת ניחום אבלים מפנים הוא את תחושת הגבלתו ואת צד חוסר האונים שבו, והפנמה זאת מביאתו לידי חשבון נפש לגבי המשך דרכו בעולם.

לפיכך ניתן לומר כי מדריכה היהדות להעדיף באופן כללי את ההליכה אל בית האבל על פני ההליכה אל בית המשתה מפני שהתועלת המופקת מאוירת בית האבל גדולה יותר מהתועלת המופקת מהאגירה הקיימת בבית המשתה⁶.

VI. סיכום

נגענו במקצת מהמקורות השונים ביהדות בהם קיימת סמיכות ענייני חתונה לענייני אבלות. ראינו סמיכות זאת במקורות המשנה, אגדות הש"ס, המדרש וההלכה היהודית.

ראינו את הצד השווה של המאורעות:

6. חברי האיר את עיני לקושי העולה, לכאורה, מתוך פסק השו"ע (יו"ד שס) כי יש להעביר את המת מלפני הכלה אם פגעו זה בזה, או להקדים את מצוות הכנסת כלה לקבורת המת אם אין בעיר כדי לזה ולזה (יו"ד שס) - והלא "טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה", וא"כ איך יש זכות קדימה הפוכה בהלכה זו?

אומר הש"ך על אתר "דלעולם מצוות החיים קודמת למצוות המתים", יוצא מדבריו כי כאשר מתנגשות שתי מצוות - האחת מצווה לחיים והשנייה מצווה למתים - המצווה לחיים קודמת. אך במקרה של ברירה בין מצוות שימוח חתן וכלה לבין מצוות ניחום אבלים, ששתיהן מצווה לחיים, יש להעדיף את מצוות ניחום האבלים מפני שאוירת בית האבל קודמת. אכן זהו המשך ההלכה (שם): "אבל אחר שנכנסה לחופה ויש לפניו לנחם אבל ולשמח חתן - תנחומי האבל קודם". כך חילק חברי.

שני הפנים המשותפים לשני המאורעות - הזעזוע החזק שמסב כל מאורע ותיחום המימדים הראויים לכל מאורע, וכן כיצד בא צד זה לביטוי הלכתי בעל דמיון משותף.

ראינו את שתי הבחינות השונות של המאורעות:

החתונה - מגלמת את היכולת האלקית שניתנה באדם להדמות במעשיו לבוראו.

האבל - חושף ומיצג את ההגבלה שהגביל הבורא את האדם.

לאור שתי בחינות אלו הבנו את המסר אשר רצו חז"ל להעביר בסמיכותם את ענייני האבלות לענייני החתונה - שידע האדם למצוא את נקודת האיזון בין שתי הבחינות שניחן בהן.

כמו כן הבנו בשני אופנים את טעם עדיפות ההליכה לבית האבל על פני ההליכה לבית המשתה:

אופן אחד - טעם העדיפות נובע מהעובדה שבמצוות ההליכה אל בית האבל יש

את רמת גמילות החסדים הגבוהה ביותר.

אופן שני - עדיפות ההליכה אל בית האבל נעוצה בתועלת המופקת מכך.

יהי רצון שנזכה לשמוח שמחה שלמה בשוב ה' שבות עמו ובבניין ירושלים עירו, במהרה בימינו.